

Aðalsteinn Hákonarson

Textafræði örnefnaskrár

Textafræðileg rannsókn og ný útgáfa á örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms

1 Inngangur

Í þessari grein segir frá textafræðilegri rannsókn og nýrri útgáfu á örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms.¹ Hin forna jörð Kasthvamms er í Laxárdal í Suður-Þingeyjarsýslu en Árhvammur er nýbýli stofnað á hálflendu hennar árið 1939. Athugun á textafræði örnefnaskráa er nýlunda, en hið sama verður ekki sagt um útgáfur á textum þeirra. Útgáfustarfið hefur þó ekki farið hátt og raunar er ekki venjan að kalla það sem um ræðir *útgáfur*. Við örnefnasafnið (nú í Stofnun Árna

¹ Samkvæmt *Íslenskri orðabók* merkir *gefa út* m.a. 'búa e-ð til prentunar, sjá um útgáfu e-s', sbr. notkunardæmið *fræðimaðurinn gaf út stafréttan texta sögunnar* (2007:298). Þótt birting, t.d. með prentun, sé þáttur í merkingunni er megináherslan gjarnan á starfið sem fram fer áður en prentvélarnar eru ræstar (sem dæmi má benda á umræður um heimildaútgáfur í safnriti Íslenska sögupingsins 2002 (2. *Íslenska sögupingið*, 2:114 o.áfr.)) og í samræmi við það er orðið *útgáfa* í þessari grein notað um það að búa texta til miðlunar óháð því hvort um sé að ræða formlega útgáfu. – Ég þakka ritstjórum og tveimur ónafngreindum ritrýnum fyrir gagnlegar athugasemdir og ábendingar og Katrínu Axelsdóttur fyrir góðan yfirllestur. Mér er einnig í huga þakklæti fyrir samvinnu við Hallgrím Pétursson frá Árhvammi (1934–2025), sem ég lærði mikið af, og fyrir samræður við Svavar Sigmundsson (1939–2026) í kjölfar þess að ég kynnti efni greinarinnar á 8. Ólafspingi Máls og sögu í október 2025.

Magnússonar í íslenskum fræðum en áður í Örnefnastofnun) hefur verið talað um að vélrita eða ganga frá handritum örnefnaskráa og að endurskoða, endursemja eða steypa saman örnefnaskrá. Markmiðið er að færa heimildirnar í aðgengilegt form og auðvelda miðlun þeirra, líkt og á við um heimildaútgáfur almennt. Munurinn er einkum sá að útgáfur örnefnaskráa hafa yfirleitt ekki verið prentaðar eða gefnar út á bók eða í tímariti. Miðlunin hefur farið fram á annan hátt. Lengst af gátu notendur lesið útgáfur örnefnaskráa í örnefnasafni eða fengið af þeim ljósrit eða stafræn afrit. Frá 2020 hafa flestar útgáfurnar verið aðgengilegar á vefnum *nafnið.is*. Auk útgáfnanna geymir örnefnasafn handritin sem þær byggjast á og því er safnið að þessu leyti tvískipt: annars vegar eru útgáfur örnefnaskráa (varðveittar í skjalasafni og aðgengilegar á vefnum) og hins vegar handrit ásamt útgáfum sem lagðar hafa verið til hliðar (varðveitt í skjalasafni).

Örnefnasafninu var komið á fót snemma á síðustu öld þegar Hið íslenska fornleifafélag ákvað að hefja skipulega söfnun örnefna. Á hálfri öld frá því um 1920 tókst að safna örnefnaskrá af flestum jörðum landsins og áttu þar í hlut fjölmargir örnefnasafnarmenn og ótal margir heimildarmenn. Árið 1970 tók til starfa Örnefnastofnun á Þjóðminjasafni þar sem örnefnaskrárnar voru varðveittar og stóð hún áfram fyrir öflugu söfnunarstarfi. Það var einnig um þetta leyti sem tekið var til við að skrifa upp, auka við og leiðrétta eldri örnefnaskrár með tilheyrandi ritstjórnar- og útgáfuvinnu. Safnið hefur verið varðveitt á Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum frá 2006.

Það er kunnara en frá þurfi að segja að útgáfa á heimild er ekki það sama og heimildin sjálf. Þess vegna er mikilvægt fyrir þá sem nota slíkar útgáfur að skilja eðli þeirra. Fram að þessu hefur ekki verið fjallað um örnefnaskrár sem textaútgáfur og því er óvíst að margir notendur átti sig til hlítar á því hvernig sambandi þeirra við frumgögnin er háttað. Að vísu má ætla að oft komi það ekki að sök því að margar útgáfur örnefnaskráa eru fremur einföld endurrit handrita. Textinn er gerður auðlæsilegri með vélritun (eða innslætti á tölvu nú í seinni tíð) og samræmingu stafsetningar og greinarmerkja. En auk einfaldra endurrita eru útgáfur þar sem meira er átt við textann. Til að mynda eru margar útgefnar örnefnaskrár þannig gerðar að eldri skrá hefur verið yfirfarin með nýjum heimildarmanni og gerðar efnislegar breytingar. Einnig er oft tveimur (og jafnvel fleiri) frumtextum steipt saman í eina nýja örnefnaskrá án þess að allur texti eldri skráanna sé tekinn upp í nýju útgáfuna.

Í þessari grein er örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms notuð

sem sýnidæmi til að varpa ljósi á ferlið að baki útgáfu örnefnaskráa en þær skipta þúsundum sem og á samband hennar við skjölin sem liggja til grundvallar. Útgáfusaga þessarar skrár er allflókin og gefur tilefni til að fjalla um margvísleg atriði sem ekki eru mörgum kunn en þó þess verð að notendur örnefnasafns geti kynnt sér þau. Frumgerðin var samin um 1960 og er handrit hennar nú týnt, en til er vélritað afrit sem að öllum líkindum var gert skömmu eftir ritun frumtextans. Snemma á síðasta ársfjórðungi 20. aldar var útbúið nýtt vélrit af skránni í örnefnasafni og þetta endurrit var lagt til grundvallar þegar skráin var endurskoðuð í ljósi nýrra heimilda árið 1998. Rannsóknin á örnefnaskránni leiðir í ljós að texti útgáfnanna stendur ekki alltaf í einföldu sambandi við eldri texta og að sums staðar er texti þeirra vafasamur eða beinlínis rangur.

Rannsóknina á örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms gerði ég veturinn 2022–2023 til undirbúnings nýrrar útgáfu á skránni. Vinna við útgáfuna tók mið af aðferðum sem tíðkast hafa við örnefnasafn, eftir því sem næst verður komist. Þær eru ekki nema að litlu leyti skjalfestar (en sjá 2. kafla) og byggist skilningur á aðferðunum að miklu leyti á reynslu af lestri örnefnaskráa og samanburði þeirra við frumgögn. Sumt í vinnulaginu sem tíðkast hefur orkaði að mínu mati tvímælis og ég ákvað þess vegna að fara að nokkru leyti öðruvísi að við nýju útgáfuna.

Skipan efnis er þannig að í 2. kafla er rakin í stuttu máli saga skipulagðrar örnefnasöfnunar á Íslandi og fjallað um aðferðir við endurskoðun og endurritun örnefnaskráa og álitamál þar að lútandi. Í 3. kafla er nánar sagt frá örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms, höfundinum, ritunartíma og mismunandi útgáfum skrárinnar. Í 4. kafla er sagt frá völdum atriðum úr textafræðilegri rannsókn á skránni sem gerð var til undirbúnings nýrrar útgáfu hennar. Um þá útgáfu er síðar fjallað í 5. kafla. Í 6. kafla er loks farið yfir helstu niðurstöður.

2 Örnefnasöfnun: frumskráning og endurskoðun

Skipuleg söfnun örnefna, sem hófst á fyrri hluta 20. aldar, var þáttur í að varðveita menningarminjar „frá glötun á tímum stórfelldustu umbyltingar, sem orðið hefur í sögu íslenzks þjóðlífs og búsetu í landinu“ (Þórhallur Vilmundarson 1972:30). Þegar á 19. öld hafði

mikið unnist við söfnun heimilda um þjóðmenningu, sbr. söfn Jóns Árnasonar, Ólafs Davíðssonar og fleiri, og var söfnun örnefna rökrétt framhald af þessu (sjá Kristján Eldjárn 1944:35).

Örnefnasafninu sem Árnastofnun geymir nú var eins og fyrr var nefnt komið á fót af Hinu íslenzka fornleifafélagi. Fundargerð frá 1918 greinir frá samþykkt um að félagið skuli beita sér fyrir söfnun og skrásetningu örnefna um allt land og kosningu nefndar til að „íhuga málið“ (Ársfundur 1918). Árið 1920 tók Matthías Þórðarson þjóðminjavörður sæti í nefndinni (Aðalfundur 1920) og vann ötullega að skipulagningu örnefnasöfnunar lengi síðar eins og sjá má af bréfum hans sem varðveitt eru í örnefnasafni. Víða um land fengust menn til að skrá örnefni á ákveðnum svæðum og að minnsta kosti frá árinu 1934 naut fornleifafélagið styrks úr Sáttmálasjóði til örnefnasöfnunar (Aðalfundur 1934). Safnið ber þess merki að þetta hafi hleypt auknum krafti í söfnunina. Á vettvangi Ungmennafélags Íslands var snemma hvatt til örnefnasöfnunar og víða um land stóðu ungmennafélög fyrir söfnun í sínum héruðum (sjá t.d. Kristján Eldjárn 1944).

Um miðja 20. öld, um það leyti er Kristján Eldjárn varð þjóðminjavörður (1947), var orðið til veglegt örnefnasafn á Þjóðminjasafni og var reynt að fá einnig örnefnasöfn ungmennafélaga og önnur söfn á einkavegum til varðveislu þar (Kristján Eldjárn 1963:xxvi). Í safninu voru þó enn þá miklar eyður (sjá Kuhn 1951:5–6) og þegar Alþingi samþykkti fjárveitingu til örnefnasöfnunar árið 1952 var ákveðið að nýta hana til þess að fylla upp í eyðurnar (Kristján Eldjárn 1963:xxvi). Ari Gíslason var fenginn til verksins og vann hann að því í um 15 ár meðfram öðrum störfum, en raunar hafði Ari frá 1939 fengist við örnefnasöfnun í Borgarfjarðar- og Mýrasýslum (Ari Gíslason 1987). Þótt hann væri ekki sá eini sem safnaði örnefnum á þessum 15 árum átti söfnun Ara stærstan þátt í að við lok sjöunda áratugarins (þegar Örnefnastofnun Þjóðminjasafns var stofnuð) mátti segja að til væru skrár um „meginþorra jarða á landinu“ (Þórhallur Vilmundarson 1980:50–51).

Árið 1966 ákvað Þjóðminjasafn að hefja endurskoðun á örnefnaskránum: „Er ætlunin að bera sem flestar skrár undir heimildarmenn að nýju og fá frá þeim viðbætur og leiðréttingar eftir þörfum og staðfestingu á að rétt sé með farið í hvívetna“ (Skýrsla um Þjóðminjasafnið 1966). Hafist var handa þegar sama ár og varð endurskoðun á örnefnaskrá mikilvægur þáttur í starfi við örnefnasafn næstu áratugi. Þórhallur Vilmundarson (1924–2013) útskýrði nauðsyn þessa í skýrslu um starfsemi á fyrsta áratug Örnefnastöfnunar Þjóðminjasafns sem

hann veitti forstöðu frá stofnun hennar árið 1969 (1980:51; sjá einnig 1972:29–30):

Skrárnar voru og mjög misjafnlega ítarlegar og því mikil þörf á endurskoðun þeirra, enda er örnefnaskráning þess eðlis að sjaldnast er fullskráð í fyrstu atrennu eða með því að tala við einn heimildarmann. Reynslan hefur og sýnt, að yfirleitt eykst örnefnafjöldinn töluvert við endurskoðun skráanna, í sumum tilvikum tvöfaldast hann eða meira, einnig er einatt unnt að staðsetja örnefnin nákvæmar en áður var gert, og oftast má margfalda aðrar upplýsingar um örnefnin.

Árið 1972 var gefið út ritið *Leiðbeiningar um örnefnaskráningu*, sem Þórhallur samdi, stutt en mjög yfirgripsmikið og ekki hef ég annars staðar fundið neitt skráð um aðferðafræði við útgáfu og ritstjórn á örnefnaskrárm. Til að mynda er fjallað um formlega framsetningu á skrárm, s.s. að æskilegt sé að vélrita þær, sýna kaflaskiptingu með greinaskilum og millifyrirsögnum og að tölusetja örnefnin. Nokkrum orðum er vikið að endurskoðun örnefnaskráa og segir að við hana skuli almennt fylgja sömu aðferð og við frumskráningu en mælt með að við fráganginn sé farin önnur tveggja leiða:

Ef örnefnaskrá sú, sem fyrir er, er sæmilega ýtarleg og greinar-góð, getur verið heppilegast að semja sérstakar viðbætur, leiðréttingar og athugasemdir við skrána [...]. Í öðrum tilvikum getur betur átt við að endursemja örnefnaskrána frá rótum og gera úr garði nýja örnefnalýsingu. Verður að meta það hverju sinni, hvor aðferðin sé hentugri. (Þórhallur Vilmundarson 1972:30)

Þetta eru skynsamlegar leiðbeiningar, svo langt sem þær ná. Í ljósi reynslunnar vekur þó sérstaklega síðari aðferðin upp spurningar. Þótt ekki sé það sagt berum orðum felur hún í reynd oft í sér að eldri skrá er lögð til hliðar og ekki lengur miðlað auk þess sem yfirleitt er ekki tilgreint hver sé heimildarmaður einstakra hluta nýrrar skrár. Þá er því við að bæta að algeng aðferð við frágang eftir endurskoðun á örnefnaskrárm er þannig að í stað þess að semja nýja skrá frá grunni er texti eldri skrár notaður óbreyttur eða því sem næst og leiðréttingar og viðbætur felldar inn í hann, venjulega án auðkenningar. Hugsanlegt virðist að þessi aðferð hafi með tímanum þróast sem einfaldara tilbrigði við það að semja nýja skrá frá grunni og myndi það skýra

hvers vegna hennar var ekki getið í leiðbeiningabæklingnum sem saminn var í upphafi starfsemi Örnefnastofnunar.

Við ofangreindar aðferðir er ýmislegt að athuga. Við samningu nýrrar skrár frá grunni var, að því er virðist, jafnan gætt að því að engin *örnefni* í fyrri gerðum féllu niður. Öðru máli gegndi um sjálfan textann. Þó má vera ljóst að *lýsing* örnefna í eldri gerð hefur sjálfstætt gildi. Sömuleiðis skiptir vitaskuld máli að geta heimfært upplýsingar í skrár til tiltekinna heimildarmanna, ekki síst ef endurskoðunin er gerð mörgum áratugum eftir að upprunalega skráin var samin. Þetta á til að mynda við um örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms þar sem frumgerð Gunnlaugs Gunnarssonar er frá um 1960 en endurskoðuð útgáfa 40 árum yngri. Að mínu mati hefði verið eðlilegt í ljósi alls þessa að miðla eldri skrár áfram óbreyttum.

Við þessar athugasemdir má bæta að fara þarf varlega við leiðréttningar á skrár. Ekki skal dregið í efa að heimildarmenn hafi stundum sagt óskýrt frá eða rangt verið haft eftir þeim en einnig getur verið að síðari heimildarmaður hafi aðra sýn eða skoðun á hlutunum en sá fyrri og jafnframt er mögulegt að hann hafi misskilið eldri textann. Ekki er við því að búast að skrásetjari á vegum örnefnasafns, sem venjulega er ekki staðkunnugur, geti ávallt greint þarna á milli.²

Auk þess að endurskoða örnefnaskrár hefur drjúgum tíma starfsmanna við örnefnasafn verið varið í að endurrita skrár og er flestum þeirra nú miðlað í slíkum endurritum fremur en frumritunum. Tilgangurinn hefur einkum verið að gera skrárnar aðgengilegri og samræma útlit þeirra eftir þeim viðmiðum sem lagt var upp með í fyrrnefndum leiðbeiningabæklingi. Þannig hafa handskrifaðar skrár yfirleitt verið vélritaðar, en einnig hafa frumrit í vélriti oft verið endurrituð. Í leiðinni hafa örnefni verið tölusett og útbúin stafrófsskrá, ef þetta vantaði í frumritið, og sömuleiðis hefur stafsetning verið samræmd eftir viðteknum reglum og greinarmerkjasetning gerð skýrari. Reglan virðist sú að því fleira sem er ábótavant um framsetningu í frumritum því meiri líkur eru á að þau hafi verið endurrituð. Sumir skrásetjarar skiluðu skýrum og snyrtilegum skrár og hefur þá ekki þótt ástæða til að endurrita frumritin, jafnvel þótt þau væru handskrifuð. Dæmi um vélritaðar örnefnaskrár sem ekki þóttu frambærilegar eru skrár Ara Gíslasonar. Þær skipta þúsundum og ljóst að endurritun þeirra hefur tekið nokkurn tíma.

² Í áðurnefndum leiðbeiningabæklingi er vikið að ágreiningi heimildarmanna og gefin fyrirmæli um hvernig skuli fara að í slíkum tilvikum (Þórhallur Vilmundarson 1972:8). Þarna virðist þó einkum átt við aðstæður þar sem (frum)skráð er eftir tveimur eða fleiri samtímis.

Yfirleitt liggur beint við hvernig leiðréttu skal innsláttarvillur og samræma stafsetningu og greinarmerki, en stundum leikur þó vafi á. Tölusetning örnefna er líka stundum álitamál líkt og þeir sem kunnugir eru örnefnaskrár ættu að kannast við. Er nafn sem kemur tvisvar fyrir í skrá sama örnefni eða tvö örnefni samnefnd? Er ósamsett orð eins og *dalur* örnefni eða samnafn? Þá má benda á að í stafrófsskrám eru öll nöfn í nefnifalli, en ekki í textanum. Ef þar kemur fyrir þolfallsmyndin *Lönguhlið* er víst að nefnifallið sé *Langahlið* eða er forliðurinn *Löngu-* einnig notaður í nefnifalli?

Líkt og fyrr segir er stærstum hluta örnefnasafns miðlað í annaðhvort einföldum endurritum eða endurskoðuðum gerðum. Í þessum kafla hefur verið reynt að varpa ljósi á hvernig þessar útgáfur hafa orðið til. Taka verður tillit til þess að vinnuaðferðum við örnefnasafn hefur aldrei verið nákvæmlega lýst og að örnefnaskrár hafa lítið eða ekkert verið rannsakaðar frá textafræðilegu sjónarhorni. Tilgangur umfjöllunar þessa kafla var tvíþættur. Í fyrsta lagi að leggja grunn að umræðu um rannsókn á örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms sem fylgir í næstu köflum. Í öðru lagi að vekja athygli á því að ekki er ávallt unnt að reiða sig á að útgáfur á örnefnaskrár miðli að öllu leyti heimildum frumritanna. Bæði er að í textum sem lagðir hafa verið til hliðar geta verið gagnlegar upplýsingar og að erfitt er að treysta því að lagfæringar á skrár séu ávallt til bóta. Þá er einnig óhjákvæmilegt að mistök eigi sér stað í útgáfuvinnunni.

3 Örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms

Í örnefnaskrár eru skráðar upplýsingar um örnefni á ákveðnu svæði, oftast jörð. Sumar skrár eru einberir örnefnalista en yfirleitt eru örnefnin felld inn í texta sem lýsir staðháttum og staðsetningu þeirra. Þá hefur oft verið leitast við að skrá hvað eina sem varpað gæti ljósi á örnefnin, örnefnasagnir, upplýsingar um búskaparhætti og margt fleira. Örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms er í lengra lagi miðað við skrár almennt, hefur að geyma um 400 örnefni í elstu gerð. Hún er ágæt að skipulagi og hefst á inngangskafla þar sem landi jarðarinnar er lýst í megindráttum án þess að nefna nema helstu kennileiti á nafn. Í meginmáli er síðan ítarlegri lýsing og er að nokkru leyti fylgt þeirri reglu að skipta efninu niður með millifyrirsögnum sem afmarka tiltekin svæði. Nær eingöngu er um að ræða lýsingar á landslagi og afstöðu

örnefna, en örnefnaskýringar og aðrar upplýsingar eru af skorum skammti.

Hvammabæirnir svonefndu, Kasthvammur og Árhvammur, eru í austanverðum Laxárdal, í gamla Reykdælahreppi í Suður-Pingeyjarsýslu. Kasthvammur er forn jörð, nefnd í jarðakaupabréfum 1464 og 1467 (*DI* 5:420–421, 474–475), en Árhvammur nýbýli eins og fyrr segir. Eftir stofnun þess var túnnum, engjum, slægjum og landi til nýræktunar skipt samkvæmt skiptagerð, en að öðru leyti deila býlin landi. Sumarið 1956 var Ari Gíslason (1907–1995) örnefnasafnari þarna á ferð á vegum Þjóðminjasafns. Í skýrslu um starfsemi safnsins það ár segir: „[Ari] skrifaði undirbúningsbréf í 8 hreppa í Suður-Pingeyjarsýslu og ferðaðist síðan um sama svæði til skráningar, kom á 200 bæi.“ (Skýrsla um Þjóðminjasafnið 1956:146). Í skýrslu um eigin örnefnasöfnun sem Ari sendi Örnefnastofnun árið 1987 kemur fram að hann hafi skilað til Þjóðminjasafns örnefnaskrár fyrir Suður-Pingeyjarsýslu á árunum 1959 og 1960 (Ari Gíslason 1987). Líkt og nánar verður greint frá síðar virðist ritun örnefnaskrár Kasthvamms og Árhvamms þó hafa dregist lítið eitt þannig að hún var ekki tilbúin þegar meginhluta skráa um sýsluna var skilað á fyrrgreindum árum. Víst er þó að hún var ekki rituð síðar en 1963.

Ari skráði oft beint eftir heimildarmönnum í minnisbækur og samdi síðan örnefnaskrá í kjölfarið. Minnisbækur úr söfnunarferðum Ara virðast flestar varðveittar í örnefnasafni.³ Í minnisbók með efni úr Reykdælahreppi er ekkert um Kasthvamm og Árhvamm og er skýringin örugglega sú að honum hafi verið lofað að hann fengi senda tilbúna skrá síðar. Ari skilaði þó ekki frumriti þeirrar skrár til Þjóðminjasafns heldur vélritaðri uppskrift. Þar er höfundar ekki getið á skýran hátt, en aftan við inngangskafla skrárinnar er ritað „Gunnlaugur Tr. Gunnarsson“ og hlýtur það að vera afrit af undirskrift höfundarins.

Skipulag skrárinnar og yfirbragð er ólíkt skrár sem Ari samdi, en auk þess eru í vélriti Ara afbakanir sem nærtækast er að skýra sem mislestur á frumriti. Til að mynda ritar hann „Reyrgil“ þar sem staðið hefur *Kýrgil* í frumritinu og „Markhólmaslakki“ í staðinn fyrir *Markhólmaþakki*. Hægt er að fara nokkru nærri um ritunartíma frumritsins. Í skránni eru nokkur ártöl, næst í tíma er 1945, og er hún því rituð eftir það. Samhengið bendir til þess að hún sé rituð allnokkrum árum eftir fyrrgreint ár:

³ Undantekning eru minnisbækur úr Mýra- og Borgarfjarðarsýslum sem eru geymdar í Héraðsskjalasafni Borgarfjarðar.

Nafargata (225) er heiman frá bæ suður hraunið og um Nafarbakkann að Nafarvaði. Þar er síðan 1945 ekið yfir ána á bílum og dráttarvélum með allan aðalflutning til og frá heimilunum. (AG:799)

Hallgrímur Pétursson frá Árhvammi (1934–2025), sem var heimildarmaður við gerð nýrrar útgáfu örnefnaskrárinnar (sjá nánar í 4. kafla), taldi alveg víst að örnefnaskráin hefði ekki verið til þegar hann flutti burtu 1953. Og raunar er næsta víst að skráin var samin í kjölfar heimsóknar Ara 1956. En þó lítur út fyrir að þegar Ari skilaði örnefnaskránni hreppsins til Þjóðminjasafns hafi skrá um Hvammbæina ekki verið þar á meðal. Þetta má ráða af því að í safninu liggur skjal sem á eru rituð heiti þriggja býla, Halldórsstaða, Árhvamms og Kasthvamms, og stendur fyrir neðan hvert og eitt: „Loforð og svik“.⁴ Skráin hefur því annaðhvort ekki verið tilbúin þegar Ari skilaði skránni Reykdælahrepps (líklega árið 1960) eða, ef hún var tilbúin, ekki verið komin í hendur honum. Ekki hefur drátturinn þó orðið miklu lengri því að af tilvitnuninni hér rétt á undan má ráða að skráin hafi verið rituð áður en brú var reist yfir Laxá, en það var árið 1963.⁵

Hér verður talið yfir vafa hafið⁶ að örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms hafi samið Gunnlaugur Tr(yggvi) Gunnarsson (1908–1986) bóndi í Kasthvammi, sonur Gunnars Tryggva Marteinssonar (1878–1925) sem hafði fengið ábúð þar 1907 (Kasthvammur var ríkisjörð).⁷ Frumrit Gunnlaugs er týnt en vélrit Ara er varðveitt í örnefnasafni.⁸ Í örnefnaskránni Ara og öðrum skjölum í örnefnasafni eru upplýsingar um að Ari hafi í mörgum tilvikum skrifað örnefnaskrár upp eftir handritum sem hann fékk send eða stuðst við heimildir sem honum

⁴ Í skjölum örnefnasafns má finna sambærileg dæmi frá Ara. Bóna nokkurn á Vestfjörðum segir hann vera „einn þeirra manna er lofar öllu fögru og svikur svo allt. Hefur teymt mig á asnaeyrum með lygi og svikum.“ Sá sem um ræðir sendi Ara á endanum skrá og þá ritaði Ari: „Var það greinilegt loksins, þegar það kom.“

⁵ Svo því sé til haga haldið þá barst einnig á endanum greinargóð skrá um Halldórsstaði.

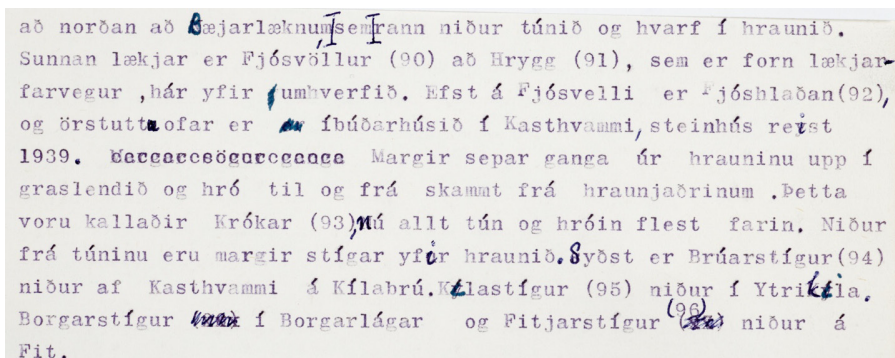
⁶ Líkt og greint verður frá síðar lék vafi á þessu þegar örnefnaskráin var endurskoðuð 1998 (sjá kafla 4.4).

⁷ Fram að því (frá 1878) bjó þar Sigtryggur Kristjánsson (1850–1936), en hann flutti þá til Vesturheims. Sonur hans Benedikt Sigtryggsson (1881–1969) dvaldi um mánaðartíma á Halldórsstöðum í Laxárdal vorið 1949 og að sögn Hallgríms Péturssonar frá Árhvammi (í samtali) lærðu menn þá af honum nokkur eldri örnefni á Kasthvammsjörðinni.

⁸ Einkaskjalasafn Gunnlaugs er geymt í Héraðsskjalasafni Þingeyinga, en samkvæmt upplýsingum frá safninu er handritið ekki þar.

bárust bréflega. Því miður virðast handrit þessi og bréf í fæstum tilvikum varðveitt.

Sýnishorn af vélriti Ara er sýnt á *Mynd 1* og líkt og þar sést hafa verið gerðar á því leiðréttingar með penna. Ég hef ekki rannsakað þær ítarlega en sennilega eru flestar frá því eftir að Ari skilaði vélritinu til örnefnasafns en sumar þó gerðar af Ara sjálfum.⁹ Jafnvel þótt horft sé fram hjá leiðréttingunum ber sýnidæmið frágangi vélritsins ekki gott vitni. Þó er þetta dæmigert fyrir vélrit Ara og sýnir að hann hefur ekki hirt um að hreinrita skrár sínar. Sökum þessa hafa flestar örnefnaskrár Ara verið endurritaðar enda mun ekki hafa þótt gott að miðla vélritum hans til notenda örnefnasafns.

að norðan að Bæjarlæknum sem hann niður túnið og hvarf í hraunið. Sunnan lækjar er Fjósavöllur (90) að Brygg (91), sem er forn lækjarfarvegur, hár yfir umhverfið. Efst á Fjósavelli er Fjóshlaðan (92), og Örstuttuofar er íbúðarhúsið í Kasthvammi, steinhús reist 1939. Margir separ ganga úr hrauninu upp í graslendið og hró til og frá skammt frá hraunjaðrinum. Þetta voru kallaðir Krókar (93) nú allt tún og hróin flest farin. Niður frá túninu eru margir stígar yfir hraunið. Þyðst er Brúarstígur (94) niður af Kasthvammi á Kílabrú. Kílastígur (95) niður í Ytri Kíla. Borgarstígur í Borgarlágar og Fitjarstígur (96) niður á Fit.

Mynd 1. Efnisgrein úr vélriti Ara Gíslasonar (AG:796). Ljósmynd: Sigurður Stefán Jónsson.

Örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms var endurrituð á Örnefnastofnun einhvern tíma á árunum 1977–1981¹⁰ og í kjölfarið var vélrit Ara lagt til hliðar¹¹ en endurritið notað til miðlunar næstu áratug-

⁹ Leiðréttingar sem mig grunar að séu verk Ara sjálfs eru gerðar með breiðum penna (t.d. upphafsstafurinn í „Bæjarlæknum“ í efstu línu á *Mynd 1* og fleiri leiðréttingar á *Mynd 4* í kafla 4.3.3). Í umræðum eftir fyrirlestur um efni þessarar greinar á Ólafspingi í október 2025 sagði Svavar Sigmundsson (1939–2026) að líklega væru margar leiðréttingarnar eftir hann sjálfan, frá þeim tíma (1966–1969) er hann starfaði á Þjóðminjasafni við endurskoðun á örnefnaskránum (sbr. Skýrslur um Þjóðminjasafn 1966, 1967, 1968 og 1969). Það vekur athygli að texti eina eintaksins af örnefnaskránni sé leiðréttur á þennan hátt en samkvæmt Svavari voru vélrit Ara sem slík á þeim tíma ekki talin mikils virði.

¹⁰ Endurritið var samlesið af starfsmanni sem starfaði við Örnefnastofnun Þjóðminjasafns á þessum árum samkvæmt skýrslum um starfsemi hennar (sjá Þórhall Vilmundarson 1980, 1983).

¹¹ Þetta orðalag hefur í örnefnasafni verið notað um að færa örnefnaskrár í geymslu eftir að ný útgáfa hefur verið útbúin (sbr. það sem segir í inngangi hér að framan um tvískiptingu örnefnasafns).

ina eða þangað til endurskoðuð útgáfa var gerð árið 1998. Við undirbúning hennar skráði Bergsteinn Gunnarsson (1918–1999), bóndi í Kasthvammi og bróðir Gunnlaugs, athugasemdir á ljósrít af endurritinu og einnig voru skráðar eftir honum athugasemdir á annað ljósrít sem spannar þó ekki alla skrána. Í kjölfarið var ný skrá gerð með þeim hætti að athugasemdir Bergsteins voru felldar inn í texta endurritsins án þess að auðkennt væri hvað væri upphaflegt og hvað viðbætur. Í útgáfunni frá 1998 eru og fleiri breytingar (einnig óauðkenndar) sem ekki eru skráðar í ljósritin en nærtækast er að byggist á upplýsingum frá Bergsteini.

Þegar þessi útgáfa var tilbúin var eldra endurritið lagt til hliðar og hætt að miðla því til notenda. Eina eintak þess sem nú er varðveitt í örnefnasafni Árnastofnunar er fyrrnefnt ljósrít með athugasemdum Bergsteins. Þegar endurskoðunin fór fram 1998 var annað eintak til í safninu, en það var afhent Þjóðskjalasafni til varðveislu ásamt stóru safni afrita árið 1999. Í *Töflu 1* er yfirlit yfir textana sem hér hefur verið rætt um. Þeir eru allir varðveittir í örnefnasafni nema auðvitað frumritið.

Handrit Gunnlaugs Tr. Gunnarssonar.	Frumrit. Ritað 1956–1963. Líklega handskrifað. Nú týnt.
Vélrit Ara Gíslasonar.	Vélritað eftir frumriti. Skilað til Þjóðminjasafns 1960 eða síðar. Margar leiðréttingar gerðar með penna (með ekki færri en þremur höndum).
Endurrit.	Endurrit eftir vélriti Ara gert einhvern tíma á árunum 1977–1981 á Örnefnastofnun. Í því eru margar leiðréttingar gerðar með penna af Bergsteini Gunnarssyni. Upphaflegt vélrit er ekki í örnefnasafni, einungis ljósrít af því.
Athugasemdir skráðar af Bergsteini.	Ritaðar með penna á ljósrítið af endurritinu frá 1977–1981.
Athugasemdir skráðar eftir Bergsteini.	Ritaðar með penna á ljósrít af hluta endurritsins frá 1977–1981.
Sennilegar viðbætur frá Bergsteini.	Viðbætur í texta endurskoðaðrar útgáfu frá 1998 sem ekki eru skráðar annars staðar.
Endurskoðuð útgáfa.	Endurritið (frá 1977–1981) skrifað upp á tölvu með leiðréttingum og viðbótum Bergsteins. Gert á Örnefnastofnun 1998.

Tafla 1. Yfirlit yfir texta sem liggja örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms til grundvallar.

4 Úr rannsókn á texta örnefnaskrár Kasthvamms og Árhvamms

4.1 Inngangur

Líkt og komið hefur fram var ráðist í gerð nýrrar útgáfu örnefnaskrár Kasthvamms og Árhvamms árið 2022. Ástæða þess var að Hallgrímur Pétursson frá Árhvammi leitaði þá til Árnastofnunar vegna þess að hann taldi unnt að færa ýmislegt í skránni til betri vegar, en hann hafði í hyggju að birta örnefnaskrána í væntanlegu riti um búskaparsögu Árhvamms (Hallgrímur Pétursson 2024). Hallgrímur var sonur Péturs Jónssonar (1900–1970) sem stofnaði Árhvamm 1939, en hafði búið ásamt konu og börnum á hálflendu Kasthvamms frá 1928. Hallgrímur lést í ágúst 2025.

Pegar við frumathugun á erindi Hallgríms beindist athyglin að mismunandi útgáfum örnefnaskrárinnar því að eintakið sem hann hafði undir höndum var afrit endurritsins frá 1977–1981. Hallgrímur fékk síðan útgáfuna frá 1998 til yfirlestrar og fjölgaði þá athugasemdunum. Þegar ég kannaði endurritið frá 1977–1981 blöstu við mér athugasemdir Bergsteins Gunnarssonar, sem skráðar eru á eina afrit örnefnasafns af endurritinu, og þá var vélrit Ara Gíslasonar ekki langt undan. Snemma varð einnig ljóst að margt af því sem athugavert var í útgáfunni frá 1998 var eins konar uppsafnaður vandi vegna mistaka í fyrri gerðum og var þess vegna ekki hjá því komist að bera allt efnið saman.

Í upphafi skal endinn skoða og var nauðsynlegt að ákveða snemma hvernig skyldi ganga frá endurskoðun örnefnaskrárinnar. Eins og kom fram í 2. kafla var sú stefna mörkuð í *Leiðbeiningum um örnefnaskráningu* eftir Þórhall Vilmundarson (1972) að við endurskoðun á örnefnaskrárm skyldi annaðhvort semja nýja skrá frá grunni eða skrá athugasemdir og viðbætur í sérstaka skrá. Í þessu tilviki var þess ekki kostur að endursemja skrána frá grunni og ekki var heldur fýsilegt að láta útgáfuna frá 1998 standa óbreytta því að við blasti að skrá athugasemda við hana yrði bæði löng og flókin. Úr varð að farin var þriðja leið, sem var í raun algeng aðferð við örnefnasafn, að fella athugasemdir og breytingar inn í eldri gerð. Ekki var getið um þessa aðferð í fyrrnefndum leiðbeiningum en hún hefur þó oft verið notuð eins og rætt var í 2. kafla. Þar var einnig bent á vandkvæði við það hvernig þessi aðferð hefur venjulega verið útfærð og vildi ég reyna að bæta úr því.

Greinargerð um nýja útgáfu örnefnaskrárinnar er að finna í 5. kafla hér á eftir. Viðamesti þátturinn í undirbúningi hennar var textarannsókn, ítarlegur samanburður fyrri útgáfna og skráðra athugasemda Bergsteins Gunnarssonar (sjá yfirlit hér rétt á eftir). Markmiðið var tvíþætt: (1) Að gera grundvallartexta fyrir nýju útgáfuna sem byggðist á vélriti Ara Gíslasonar (elsta varðveitta textanum) en með breytingum þar sem talið var unnt að endurgera texta frumrits Gunnlaugs. (2) Greining á leiðréttingum og öðrum breytingum á texta örnefnaskrárinnar í yngri útgáfum hennar í því augnamiði að meta hverjar ættu erindi í nýju útgáfuna.

Hér á eftir er sýnd skammstöfun handrita og texta sem vísað verður til í umræðunni hér á eftir, að undanskildu glataða frumritinu (sjá nánar í *Töflu 1* í 3. kafla). Sjálf skjölin eru geymd í öskjum í örnefnasafni, sbr. safnmörk í sviga.¹²

AG: Vélrit Ara Gíslasonar (ÖRN Ab 6608)

ÖS1: Fyrri endurrit frá 1977–1981 gert á Örnefnastofnun (ÖRN Ab 6608)

ÖS2: Endurskoðuð útgáfa frá 1998 gerð á Örnefnastofnun (ÖRN Aa 6608 (og *nafnið.is*))

BG1: Athugasemdir sem Bergsteinn Gunnarsson skráði á ÖS1 (= ÖS1)

BG2: Athugasemdir skráðar eftir Bergsteini Gunnarssyni á ÖS1 (= ÖS1)

BG3: Viðbætur í ÖS2 sem taldar eru skráðar eftir Bergsteini Gunnarssyni (= ÖS2)

Atriði sem fjallað verður um í þessum kafla eru af margvíslegu tagi en gagnlegt virðist að greina þau í tvo meginflokka. Annars vegar er um að ræða sennileg mistök við endurritun eða það sem í handritarannsóknum er stundum kallað skrifaravillur. Eins og komið hefur fram eru varðveittir textar örnefnaskrárinnar vélritaðir, að undanskildum athugasemdum Bergsteins Gunnarssonar. Vélrit Ara (AG) er þó sennilega skrifað upp eftir handskrifuðu frumriti og því viðbúið að þar leynist villur vegna mislestrar, sjá kafla 4.2. Vegna frágangs AG (sjá *Mynd 1* í 3. kafla) þarf ekki að koma á óvart að í

¹² Rannsóknin studdist einnig við munnlegar heimildir frá Hallgrími Péturssyni því að sums staðar byggðist túlkun texta á upplýsingum frá honum. Í nýrri útgáfu örnefnaskrárinnar er gerð grein fyrir þeim upplýsingum sem komu frá Hallgrími, en ekki var útbúin sérstök skrá yfir þær.

endurriti þess (ÖS1) séu einnig villur. Í AG eru innsláttarvillur tíðar: orð eru rangt stafsett, kommur og punkta vantar, bil á milli orða vantar ýmist eða þau eru of breið, setning há- og lágstafa er ekki rétt. Sums staðar hefur Ari gert leiðréttingar með því að vélrita X yfir bókstafi eða orð og vera kann að sumar leiðréttingar með penna séu einnig hans verk. Vélritið lítur út eins og uppkast sem bíður hreinritunar. Af þessum sökum hefur ekki verið vandalaust að útbúa ÖS1 á sínum tíma, sjá kafla 4.3.

Í annan flokk má setja álitamál er varða meðvitaðar breytingar á texta, atriði er lúta að ritstjórn útgefanda á athugasemdum heimildarmanns, bæði mati á því hvort þær eigi rétt á sér sem og samþættingu þeirra við eldri textann. Um slíkt er einkum að ræða í tilviki síðari útgáfu Örnefnastofnunar frá 1998 (ÖS2), sjá kafla 4.4. Ekki er viðbúið að finna þar skrifaravillur, enda er ÖS2 rituð eftir ÖS1, vönduðu og skýru vélriti, en lengi er von á einum (sjá kafla 4.4.3).

4.2 Vélrit Ara Gíslasonar

Þetta elsta varðveitta handrit örnefnaskrárinnar, sem er líklega frá 1960 eða skömmu síðar, telur 17 blöð og er baksíðan ávallt auð. Það er tölusett, fremsta blaðsíða er númer 790 og hin aftasta 806. Örnefnalýsingin er á blaðsíðum 790–803 en stafrófsskrá á síðum 803–806. Örnefnum eru að venju gefin hlaupandi númer, hið aftasta er númer 396. Blaðsíðutölin skýrast af því að Ari tók saman heildarskrá fyrir hverja sýslu. Henni fylgdu eitt efnisyfirlit með hreppaskrá og fleiri efnisyfirlit með bæjaskrá fyrir hreppana. Yfirlitin hafa ekki öll varðveist og er hvorki til yfirlit yfir Suður-Þingeyjarsýslu né Reykdælahrepp.

Víða hafa leiðréttingar verið færðar beint í AG með penna. Þær hafa ekki verið athugaðar í þaula, en eru ljóslega ekki allar með sömu hendi og hægt er að greina að minnsta kosti tvo ólíka penna í meginmálinu og þann þriðja í stafrófsskránni. Þegar AG var endurritað við örnefnasafnið á árunum 1977–1981 virðist þessum leiðréttingum að mestu leyti hafa verið fylgt.¹³ Sums staðar verður trauðla greint hvað vélritað var í upphafi og er það bagalegt þar sem ekki er til afrit af vélritinu án leiðréttinganna.

¹³ Líklegast er að flestar leiðréttingarnar séu eftir Svavar Sigmundsson (sjá nmgr. 8 hér að framan), en í Skýrslu um Þjóðminjasafnið 1966 segir að á síðari hluta þess árs hafi Svavar m.a. farið „yfir [örnefna]skrár úr Suður-Þingeyjarsýslu, Borgarfjarðarsýslu og Mýrasýslu og [búið] undir endurskoðun bæ fyrir bæ ...“ (bls. 133).

AG er uppskrift hins glataða frumrits sem líklega var handskrifað. Markmið Ara Gíslasonar hefur verið að endurgera textann án efnislegra breytinga og má því gera ráð fyrir að ætluð frávik frá upphaflegum texta séu yfirleitt skrifaravillur en ekki meðvitaðar breytingar. Hér á eftir verða sýnd dæmi um líklega mistúlkun á stafsetningu (4.2.1) sem og greinarmerkjum, bæði varðandi mörk málsgreina (4.2.2) og efnisgreina (4.2.3). Loks eru fáein dæmi um líklegar viðbætur við frumtextann sem vitaskuld teljast til meðvitaðra breytinga (4.2.4).

4.2.1 Stafsetning

Í 3. kafla voru nefnd dæmi um misritanir í AG sem nærtækt er að skýra þannig að Ari hafi ekki skilið frumritið rétt. Önnur dæmi eru „450“ fyrir 950 (AG:796), „Stórhólsgrund“ fyrir *Steinholtsgrund* (AG:798) og „Hellisvík“ fyrir *Hellisvík* (AG:799). Í ljósi þessa má telja víst að eftirfarandi dæmi, þar sem Ari hefur skrifað spurningarmerki, skýrist þannig að Ari hafi ekki getað lesið frumritið: „norðaustan við ??hró“ (AG:795) og „þá er Breiðimór (41) hringlaga vatni ? syðst í Syðrikílum“ (AG:794). Bergsteinn Gunnarsson benti á að þarna hlyti að vera átt við vatnið *Breiðu* í Syðrikílum sem einmitt er hringlaga (BG1:9).

4.2.2 Mörk málsgreina

Oft er erfitt að greina hvort punktar í AG eru vélritaðir eða settir með penna. Í slíkum tilvikum eru punktar hafðir innan hornklofa í tilvitnunum hér á eftir.¹⁴ Í vélritinu eru vísbendingar um að Ari hafi ekki alltaf áttað sig á mörkum setninga í frumritinu. Á einum stað er ritað: „Lönguhlíðarvíðrar (358) svæði vaxið stórgerðum gulvíði[.] Frá Lönguhlíð að Lækjamýri (359) sem er stór og marflöt“ (AG:802). Í ljósi staðhátta er greinilegt að það sem kemur á eftir punktinum er lýsing á staðsetningu Lönguhlíðarvíðra. Vera kann að *f* í orðinu *frá* í frumritinu hafi líkst hástaf og Ari skrifað hann þannig án þess að gæta að samhenginu. Mér tókst ekki að ráða hvort punkturinn í AG væri vélritaður eða settur með penna. Í uppskriftinni af AG er málsgreinin slitin í tvennt (ÖS1:21).

¹⁴ Gera skal ráð fyrir að setning stafa og greinarmerkja, þ.m.t. bila, í beinum tilvitnunum í AG sé eins og í handritinu. Hér er ekki bent sérstaklega á villur með „[svo]“.

Á sömu síðu í AG er annað dæmi af svipuðu tagi:

Lönguhlíðardrag er grunnur vatnsfarvegur niður í grjót[.]
A/austan undir Lönguhlíð er Lönguhlíðarás lágur að austan,
en brattur að vestan. (AG:802)

Langahlið er nafn á ási, vel þekktu kennileiti sem kemur fyrir í landamerkjalýsingu. Austan hennar er enginn ás sem lýsingin á *Lönguhlíðarási* gæti átt við. Hallgrímur Pétursson taldi víst að liðurinn *austan undir Lönguhlíð* ætti við það sem kemur á undan, enda væri lýsingin á Lönguhlíðardragi annars endaslepp. Dragið liggur einmitt meðfram Lönguhlíð austanverðri. Vestan við hana er annar vatnsfarvegur sem lýst er á hliðstæðan hátt: „Lönguhlíðargróf [er] vatnsgrafningur vestan undir Lönguhlíð“ (AG:802). Í orðinu *austan* er bæði hástafur og lágstafur, annar vélritaður ofan í hinn, sem bendir til að Ari hafi verið óviss um lesturinn. Ekki er ljóst hvort punkturinn á eftir *grjót* var í vélritinu upphaflega. Í endurritinu er liðurinn *austan undir Lönguhlíð* látinn fylgja því sem kemur á eftir:

Lönguhlíðardrag (354) er grunnur vatnsfarvegur, niður í grjót. Austan undir Lönguhlíð (355) er Lönguhlíðarás (356), lágur að austan, en brattur að vestan. (ÖS1:21)

Í athugasemdum skráðum eftir Bergsteini Gunnarssyni er málið skýrt þannig að sjálfur ásin, sem annars er alltaf nefndur *Langahlið* í skránni, sé *Lönguhlíðarás*, en hin eiginlega *Langahlið* sé brattinn vestan í ásnum (BG2:21). Þetta skýrir þó ekki textann því að þar er *Langahlið* austan en ekki vestan við *Lönguhlíðarás*. Auk þess er ásin nefndur nokkrum sinnum í skránni og ávallt nafninu *Langahlið* sem einnig er í landamerkjaskrár eins og áður segir. Hallgrímur Pétursson hafði aldrei heyrt talað um *Lönguhlíðarás* og ef til vill Bergsteinn ekki heldur. Vera kann að ofangreint hafi einfaldlega verið tilraun hans til þess að skýra heitið *Lönguhlíðarás* sem blasti við, svart á hvítu, í skránni. Og þá hefur legið nærri að reyna að skýra málið út frá merkingu samnafnanna *hlið* og *ás*.¹⁵

Hér er talið að heitið „Lönguhlíðarás“ sé mislestur Ara og að í frumritinu hafi staðið *Langahlið*¹⁶ er ás, lágur að austan en brattur að vestan.

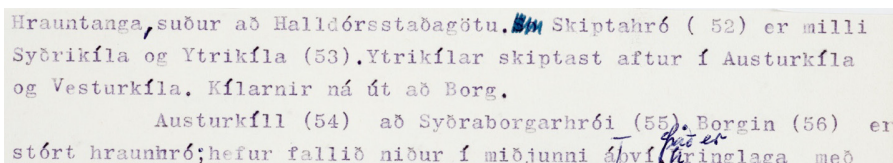
¹⁵ Að vísu virðist Bergsteinn hafa verið óhræddur við að strika út örnefni sem hann þekkti ekki, sjá hér á eftir í 4.4.1.

¹⁶ Ekki er útilokað að Gunnlaugur Gunnarsson hafi ritað *Lönguhlið* í nefnifalli því að algengt er að aukafallsmyndir lýsingarorðsliða í örnefnum færist yfir í nefnifallið (t.d. heitir bær í Nesjasveit *Stórlág*). Gegn því mælir þó að á tveimur stöðum í AG

Einmitt þannig er *Lönguhlíð* lýst í inngangskafla örnefnaskrárinnar: „[...] þá langur ás Langahlíð, lágur að austan, brattur að vestan[.]“ (AG:792).

4.2.3 Mörk efnisgreina

Lítum næst á dæmi í AG þar sem skipting í efnisgreinar orkar tvímælis, sjá *Mynd 2*.

Hrauntanga, suður að Halldórsstaðagötu. ~~Hm~~ Skiptahró (52) er milli Syðrikíla og Ytrikíla (53). Ytrikílar skiptast aftur í Austurkíla og Vesturkíla. Kílarnir ná út að Borg.

Austurkíll (54) að Syðraborgarhró (55). Borgin (56) er stórt hraunhró; hefur fallið niður í miðjunni á því ^{Þetta er} hringlaga með

Mynd 2. Skipti á milli efnisgreina á blaðsíðu 795 í vélriti Ara Gíslasonar. Ljósmynd: Sigurður Stefán Jónsson.

Borgin er mikilvægt kennileiti við ána neðan Hvammabæjanna og fjallar efnisgreinin sem byrjar á myndinni um hana og örnefni kennd við hana. Út frá samhengi textans og staðháttum er jafnframt nærtækast að telja að *Austurkíll* sé sama og *Austurkílar* sem minnst er á í efnisgreininni á undan. Óvíst er hvort í handriti Gunnlaugs hafi hér verið skipt á milli efnisgreina, en ljóst virðist að betur hefði farið á því að láta nýja efnisgrein hefjast með *Borginni*.

Það sem einu nafni nefnast *Kílar* er stórt lægðarsvæði, grasi vaxið votlendi, að mestu umlukið hrauni, sjá *Mynd 3* hér á eftir. *Skiptahró*¹⁷ myndar náttúruleg mörk á milli ytri og syðri hluta Kíllanna og á Kasthvammur engi í Ytrikílum en Árhvammur í Syðrikílum. Eftir Kílunum rennur lækur og er venja að tala um *Austur-* og *Vesturkíla* hvora sínum megin við hann. Eins og segir í textanum ná Kílar út að stóru hraunhró, áður nefndri *Borg*. Suðaustan við hana er annað minna hró, nálægt læknum (kílnum), og myndar það ytri mörk *Austurkíla*. Þetta er *Syðra-Borgarhró* sem nefnt er í textanum á *Mynd 2* og merkt inn á *Mynd 3* hér fyrir neðan. Í textanum hlýtur að vera átt við að eins og *Kílar* nái út að *Borg* þá nái *Austurkílar* út að *Syðra-Borgarhró*.

kemur fyrir nefnifallsmyndin *Langahlíð* (bls. 791–792).

¹⁷ Samkvæmt *Íslenskri orðabók* (2007:437) er *hró* 'lítill þurr blettur eða hólmi, sem hærra rís, í blautri mýri; smáhæð eða holt'.

Mynd 3. Loftmynd úr myndþekju í kortasjá Náttúrufræðistofnunar (Kortasjá). 1. Ytrikílar. 2. Syðrikílar. 3. Skiptahró. 4. Austurkílar. 5. Vesturkílar. 6. Borg. 7. Syðra-Borgarhró. Höfundur merkti nöfnin á myndina, sum eftir fyrirsögn Hallgríms Péturssonar og sum eftir staðsetningu í örnefnasjá Náttúrufræðistofnunar (Örnefnasjá).

Samkvæmt þessu er eintölumyndin *Austurkíll* í AG óvænt. Vera kann að í handriti Gunnlaugs Gunnarssonar hafi nafnið *Austurkílar* verið skammstafað, enda er nafnið nefnt rétt á undan. Ónafngreindur ritrýnir bendir réttilega á að þess séu dæmi að vísað sé til sama staðar ýmist í eintölu eða fleirtölu, jafnvel af sama fólki. Almennir virðast þó þau engi sem hér um ræðir hafa verið nefnd með fleirtölunni *Kílar* (sbr. *Syðri-* og *Ytrikílar* og *Austur-* og *Vesturkílar*).¹⁸

4.2.4 Mögulegar viðbætur

Á stöku stað í AG virðast á ferð viðbætur Ara sjálfs. Sennilegt dæmi þar um er í umfjöllun um örnefni í Laxá. Á nokkrum stöðum í skránni

¹⁸ Í örnefnasjá Náttúrufræðistofnunar hefur *Austurkíll* verið merkt inn sem nafn á hinum eiginlega kíll, þ.e. ánni sem rennur eftir engjunum og þau draga nafn sitt af (Örnefnasjá). Hallgrímur Pétursson kannaðist ekki við það heiti á kílnum, taldi að hann hétu einfaldlega *Kíll*.

eru eins konar kaflafyrirsagnir. Þær eru þó yfirleitt ekki sér um línu heldur kemur meginmálið í beinu framhaldi. Kaflinn um Laxá hefst svo:

Þá er það Laxá (234) hólmar vöð og einstakir áarhlutar.
Halldórsstaðavað (235) vantar hér og er því ekki staðsett
meðöðrum nöfnum í ánni. Markhólmi (236) er grasigróinn
ogþýfður. (AG:799)

Síðan er örnefnum lýst í landfræðilegri röð frá syðri mörkum jarðarinnar, sbr. nafnið *Markhólma*, og út eftir. Það sem segir um *Halldórsstaðavað* beint á eftir fyrirsögninni er líklega innskot Ara sem kann að hafa kynnst vaðinu af eigin raun þegar hann fór þarna um 1956. Hann hefur hins vegar ekki sjálfur kunnað skil á afstöðu vaðsins til annarra nafna í Laxá og því ekki getað bætt því inn á réttum stað.

Annað dæmi um líklega viðbót er aftasta efnisgrein megintextans í AG. Hún hljóðar svo:

Gleymst hefur YtraKröflugilsgren (393) og Syðrakraöflugilsgren (394). Syðst við Þverárgil eða austast er Þverárgilsdrag (395). Einnig gleymdist nr. á Syðribakka (396) sjá 44a.

Óvíst er hvaðan Ari frétti um grenin tvö og Þverárgilsdrag. Vera kann að Gunnlaugur hafi sent Ara með handriti sínu fylgibréf þar sem nefnd voru örnefni sem gleymdust. Vert er að gefa því gaum að viðliðurinn *-gren* kemur hvergi annars staðar fyrir í skránni heldur er þar ávallt ritað *-greni*. Sú mynd er ráðandi í örnefnum í Þingeyjar- og Múlasýslum og austast í Austur-Skaftafellssýslu. Í stafrófsskránni í AG hafa grenjanöfn einnig ávallt viðliðinn *-gren*, enda má gera ráð fyrir að Ari hafi samið hana.

4.3 Endurritun á Örnefnastofnun

Einhvern tíma á árunum 1977 til 1981 var AG endurritað á Örnefnastofnun. Upp frá því var örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms miðlað í endurritinu (ÖS1) en AG lagt til hliðar. Eina heila eintakið af ÖS1 í örnefnasafni er ljósrit sem Bergsteinn skrifaði athugasemdir á (BG1). Það er 27 blöð með auðri baksíðu og er stafrófsskrá á blaðsíðum 23–27. Síðasta örnefnið í lýsingunni hefur númerið 395. Örnefnin í skránni eru þó fleiri því að hér og þar hefur verið bætt við nöfnum sem hafa fengið sömu tölu og undanfarandi nafn að viðbættu *a*, t.d. *Litlumýrarlækur* 29a.

Endurritunin hefur verið gerð í þeim tilgangi að koma textanum í aðgengilegt og skýrt form. Þetta hefur ekki verið vandkvæðalaust sökum hins slæma frágangs á AG. Flest dæmin sem fjallað er um í næstu undirköflum eru af því tagi sem kalla má skrifaravillur. Mest áberandi eru vandkvæði við greinarmerkjasetningu (sjá 4.3.2 hér á eftir), en auk þess hefur skrifari á einum stað hlaupið yfir línu (sjá 4.3.3 hér á eftir). Í næsta undirkafla verður sjónum þó fyrst beint að nokkrum athyglisverðum stafsetningardæmum.

4.3.1 Stafsetning

Í AG er efnisgrein sem hefst svo:

Markhólmaslakki (220) frá merkjum að smáforvaða. Markhólmastígur (221) niður á bakkann Hellisvík (222) bugur inn í hraunið sunnan við Nafarhellir (223) manngengur framan til, og 20–25 stórgripir geta staðið í honum Nafarbakki (224) frá hellinum og út að túngarði við ána. (AG:799)

Eins og komið hefur fram á fyrsta nafnið að vera *Markhólmabakki* og bugurinn inn í hraunið heitir í raun *Hellisvík*. Í ÖS1 stendur líka *Markhólmaslakki* og *Hellisvík* (ÖS1:16) enda ekki von að skrifari geti hafa séð að þarna séu rangnefni á ferð. Einni nafnmynd hefur skrifari ÖS1 þó breytt, „Nafarhellir“ verður „Nafarhelli“ (ÖS1:16). Allt eins víst er þó að *Nafarhellir* hafi verið raunveruleg þolfallsmynd í máli Gunnlaugs Gunnarssonar og vafasamt að breyta því til samræmis við staðlað mál.

Líkt og fyrr segir hefði verið til of mikils mælst að skrifari ÖS1 leiðrétti rítháttinn *Hellisvík*. En nokkru fyrr í forritinu voru tvö önnur dæmi um sömu villu hjá Ara: „Vík“ og „Rauðhólavík“ (AG:797) fyrir *Vík* og *Rauðhólavík*. Tveimur línur þar fyrir neðan stendur svo „Viksstígur niður í vikið“. Það sýnir að í fyrirnefndum nöfnum er um að ræða *vík* en ekki *vík* og er bagalegt að hvorki Ari né skrifari ÖS1 hafi veitt þessu eftirtekt. Bergsteinn Gunnarsson kom vitaskuld auga á þessar villur (BG1:13).

Annað dæmi um misritun hjá Ara sem kannski hefði mátt búast við að yrði leiðrétt við uppskrift er myndin „Kloda“ (AG:797) sem tekin er upp óbreytt í ÖS1 þrátt fyrir að samhengið taki af allan vafa um hið rétta:

Klofaklettur (139) er há klofin hraunþústa norðan við Álftanef. Álftanefsstígur (140) er niður að á nefið og Klofastígur (141) er niður í nefið hjá Kloda. (ÖS1:13)

Bókstafirnir F og D eru nágrannar á ritvélum og lyklaborðum.

4.3.2 Greinarmerki

Óljós greinarmerki í AG draga dilk á eftir sér í endurriti Örnefnastofnunar (ÖS1). Í kafla 4.2.3 var getið um svonefnda *Borg*, hraunhæð við ytri mörk Kílanna (Ytrikíla), sjá *Mynd 3*. Í AG er henni lýst svo:

Borgin (56) er stórt hraunhró, hefur fallið niður í miðjunni á því Hringlaga með nær lóðréttum veggjum, umaxlarháum, var til skamms tíma notað sem fjárrétt og hlaðinn af dilkur, rúmaði öll um 400 fjár[.] (AG:795)

Hér er ekki alveg skýrt að það er í raun niðurfallið innan í hróinu sem er hringlaga með lóðréttum veggjum. Í ÖS1 hefur textinn verið leiðréttur þannig að girt er fyrir réttan skilning:

Borgin (56) er stórt hraunhró, hefur fallið niður í miðjunni á því. Það er hringlaga með nær lóðréttum veggjum um axlarháum [...]. (ÖS1:9)

Í næsta dæmi hefur ætlunin verið að færa setningu greinarmerkja til betri vegar. Henni er svo sannarlega ábótavant, en þó eru vísbendingar í vélritinu sem ritari hefur virt að vettugi og er útkoman svo í endurritinu:

Milli hrauns og brekku eru viðarmóar og graslendi og bakkar meðfram ánni að túngirðingu, þar sem nú eru túnin. Suður frá bæjunum voru áður grundir og viðarmóar. (ÖS1:6)

Hallgrímur Pétursson gerði athugasemd við þessa lýsingu og taldi hana ekki geta staðist. Í vélriti Ara er atviksorðið *þar* ritað með stórum staf (AG:793) og ekki er komma á undan því. Orðið *suður* er ekki vélritað með stórum staf hjá Ara, en hástafur hefur verið skrifaður með penna. Reyndar er ekki ljóst hvort í vélriti Ara var upphaflega lágstafur eða hvort fremsta stafinn vantaði. Með því að breyta textanum í þá veru sem þessar vísbendingar vélritsins benda til varð útkoman þannig að Hallgrímur taldi hana koma vel heim og saman við staðhætti:

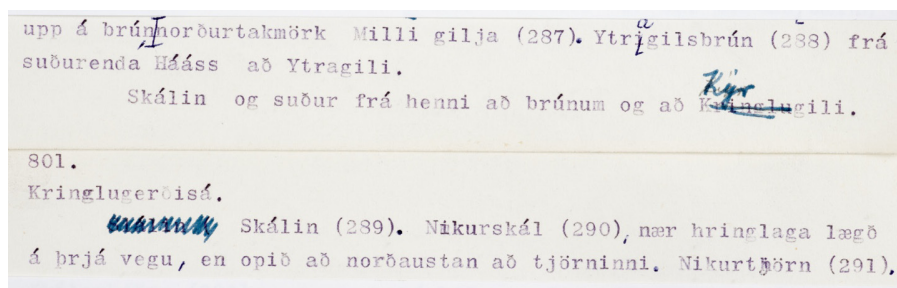
Milli hrauns og brekku eru viðarmóar og graslendi og bakkar meðfram ánni að túngirðingu. Þar sem nú eru túnin suður frá bæjunum voru áður grundir og viðarmóar.

4.3.3 Texti fellur niður

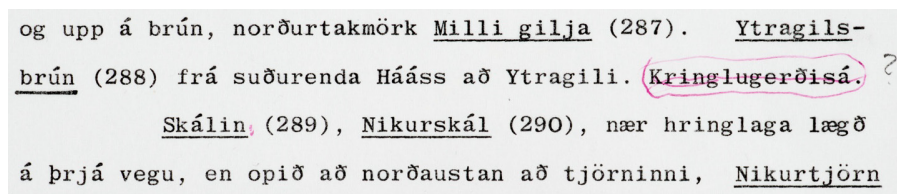
Eins og sjá má af samanburði texta á *Mynd 4* og *Mynd 5* hér á eftir féll niður heil lína úr vélriti Ara þegar það var afritað í ÖS1. Slík skrifaramistök eru vel þekkt og oft er orsökina sú að tvær nálægar línur hefjast á sama orði og skrifari afritar einungis þá síðari. Þetta er þó ekki skýringin á mistökunum í ÖS1 heldur var ástæðan fremur sú að um var að ræða staka línu neðst á blaðsíðu beint á eftir greinaskilum. Línan er jafnframt upphaf á millifyrirsögn sem hljóðar svo: „Skálin og suður frá henni að brúnum og að Kýrgili.¹⁹ Kringlugerðisá.“ Orðið „Kringlugerðisá“ lendir efst á bls. 801 í AG, næst á undan greinaskilum, en það sem á undan kemur er í neðstu línu á bls. 800 (sjá *Mynd 4*).

Líkt og áður segir hefjast nýir undirkaflar í örnefnaskránni stundum á svona afmörkun svæðis; einnig á frösum á borð við *suður fyrir aftur* (AG:794), *föllum nú suður að Forvaða* (AG:795) og *aftur heim að garði* (AG:796). Venjulega fylgir lýsingin strax á eftir í sömu línu en í þessu tilviki er skipt á milli lína þar sem fyrirsögnin endar efst á bls. 801 í AG og í ÖS1 er hlaupið yfir neðstu línu á bls. 800 og undanfarandi efnisgrein látin enda á orðinu *Kringlugerðisá* (ÖS1:18) eins og sést á *Mynd 5*. Að vonum hefur Bergsteinn ekki skilið hvers vegna Kringlugerðisá er nefnd þar og strikar hana út. Afleiðingin er sú að í endurskoðuðu útgáfunni frá 1998 er ekkert eftir af fyrirsögninni (ÖS2:13).

¹⁹ Í AG var upphaflega ritað „Kringlugili“ en það síðan leiðrétt í „Kýrgili“ í sjálfu vélritinu, sjá *Mynd 4*. Þessi leiðrétting er gerð með öðrum penna en þeim sem líklegt er að Svavar Sigmundsson hafi notað (sjá nmgr. 9 og 13). Líklega eru leiðréttingarnar í efstu línu á *Mynd 4* gerðar af Svavari en hinar af Ara Gíslasyni.

Mynd 4. Neðstu línur á bls. 800 og efstu línur á bls. 801 í AG. Ljósmynd: Sigurður Stefán Jónsson.

Mynd 5. Nokkrar línur af blaðsíðu 18 í ÖS1. Bergsteinn Gunnarsson ritaði athugasemdir í þetta skjal (BG1). Ljósmynd: Sigurður Stefán Jónsson.

Fyrirsögnin sem á endanum féll niður afmarkar svæðið sem lýst er í næstu þremur efnisgreinum á bls. 801 í AG (bls. 18–20 í ÖS1). Um er að ræða svonefnda *Skál* og nágrenni hennar og svæðið þar suður frá neðan við austari brúinir Kasthvatnsfjalls, austur að Kringlugerðisá og suður að Kýrgili.

4.4 Endurskoðuð útgáfa Örnefnastofnunar

Árið 1998 fékk örnefnasafn athugasemdir og viðbætur við örnefnaskrá Kasthvatns og Árhvatns frá Bergsteini Gunnarssyni, bónda í Kasthvatni. Eins og fram hefur komið skráði Bergsteinn athugasemdir (BG1) á ljósrít af ÖS1 auk þess sem athugasemdir voru skráðar eftir honum (BG2) á annað ljósrít af hluta af ÖS1 (ÖS1:16–17 og 19–22). Frá þessu efni var gengið með þeim hætti að það var felld inn í texta ÖS1. Í endurskoðuðu útgáfunni (ÖS2) eru jafnframt breytingar sem hljóta að byggjast á upplýsingum frá Bergsteini en eru ekki skráðar í fyrrnefnd ljósrít (BG3).

Útgáfan frá 1998 var unnin á tölvu og er 21 blaðsíða. Lýsingin nær yfir 16 síður og á næstu síðu á eftir hefst stafrófsskrá. Í örnefnaskránni

eru 389 tölusett örnefni, nokkuð færri en í fyrri útgáfum. Eins og komið hefur fram eru efnislegar breytingar frá ÖS1 ekki auðkenndar í ÖS2 og eftir tilkomu síðarnefndu útgáfunnar var sú fyrri lögð til hliðar og sett í geymslu með AG. Í neðanmálsgrein við formála að ÖS2 stendur:

Ari Gíslason getur ekki heimilda, en nafn Gunnlaugs Tr. Gunnarssonar kemur fram í skránni og kann að vera að hún sé frá honum komin, öll eða að hluta. (ÖS2:1)

Þetta sýnir að í örnefnasafni hafði ekki verið skráð að Gunnlaugur væri höfundur skrárinnar og bendir einnig til þess að Bergsteini hafi ekki verið kunnugt um þátt bróður síns í verkinu. Þetta styður þá ætlun að Gunnlaugur hafi ritað skrána sérstaklega fyrir Ara og sent honum eina eintakið.

Í ljósi þess hvernig ÖS2 er til komin er ekki að búast við að finna í henni mörg dæmi um eiginlegar skrifaravillur. Þó geta mistök af því tagi átt sér stað þótt forritið sé skýr vélritaður texti (sjá dæmi í 4.4.3 hér á eftir). Álitamálin í ÖS2 snúa helst að ritstjórn á upplýsingum frá Bergsteini og þau sem bent verður á hér á eftir lúta einkum að tvennu. Annars vegar því að *allar* leiðréttingar Bergsteins virðast hafa verið teknar upp í nýju útgáfuna, en hvergi hefur verið talið að upphaflegur texti gæti staðið áfram óbreyttur (sjá 4.4.1 hér á eftir). Hins vegar því að þegar vinna þarf úr athugasemd sem skráð er á spássíu eða á milli lína er ekki ávallt ljóst hvernig skuli samþætta hana við megingtextann (sjá 4.4.2 hér á eftir).

4.4.1 Nýtt betra?

Útgefendur örnefnaskráa eru ekki að jafnaði kunnugir staðhátum á jörðum sem skrárnar fjalla um og kunna þess vegna að eiga erfitt með að leggja mat á leiðréttingar sem snúa að staðfræði. En margar breytingar í ÖS2 frá fyrri texta lúta fremur að stíl en innihaldi. Sumar má rökstyðja þannig að textinn verði skýrari en ekki á það alltaf við. Sem dæmi segir í AG um helli nokkurn: „[...] og kemur þar fram vatn um meter frá botni hellisins“ (AG:797). Þetta er óbreytt í ÖS1 en Bergsteinn stríkar út „botni“ og skrifar í staðinn „innri enda“ (BG1:12) sem tekið er upp í nýju útgáfuna (ÖS2:8).

Annar flokkur leiðréttinga lýtur að breytingum sem orðið hafa á landslagi eða byggingum á þeim tíma sem liðinn var frá því að örnefnaskráin var samin. Hér eru sýnd fáein af mörgum dæmum:

Þá koma grundir misbreiðar og ná út að merkjum og voru engi. (ÖS2:2; „eru“ AG:791, ÖS1:3)

Miðhúsin stöðu á norðurbarmi Syðragils (7) [...]. (ÖS2:5; „standa“ AG:793, ÖS1:7)

Gamligarður (24) var fornt garðlag [...]. (ÖS2:6; „er“ AG:794, ÖS1:8)

Hér virðist á ferð sú hugmynd að örnefnaskrá skuli lýsa *núverandi* staðhættum og þarfnist uppfærslu eftir því sem þeir breytast. Betur fer á því að örnefnaskrá lýsi tilteknu svæði á ákveðnum tíma. Sjálfsagt er að skrá upplýsingar um breytingar á landi eða byggingum, en ekki að þurrka út eldri upplýsingar. Þetta eru því gagnlegar athugasemdir en úrvinnslan er vafasöm (sjá annað dæmi í 4.4.2 hér á eftir). Vera kann að svona breytingar hefðu síður verið gerðar ef ljóst hefði verið hver höfundur upphaflegu skrárinnar var.

Næsta dæmi sýnir hve óheppilegar breytingar af því tagi sem hér um ræðir geta verið:

Suður úr Fitjarkíl voru Fitjarstampar (79), fjórir hringlaga stampar. Búið er að fylla þá. (ÖS2:7)

Lesandi veit ekki hvort stamparnir²⁰ höfðu verið fylltir þegar upphaflega skráin var samín. Í AG stendur: „Suður úr Fitjakíl Fitjarstampar (76) Fjórir hringlaga stampar“ (bls. 795). Það bendir til þess að þeir hafi verið fylltir síðar.

Hér í lok þessa kafla skulu nefnd tvö dæmi til viðbótar um vafasamar leiðréttingar sem ritstjóri hefði mátt staldra við.

Bergsteinn strikar út tvö örnefni úr ÖS1 (BG1:22) sem þess vegna eru ekki tekin upp í ÖS2. Um er að ræða nöfnin *Jökullág* og *Kringlugerðisfossa*. Að Bergsteinn hafi ekki þekkt nöfnin ógildir vitaskuld ekki vitnisburð Gunnlaugs. Hallgrímur Pétursson frá Árhvammi þekkti vel nafnið *Jökullág*. Í öðru tilviki hefur Bergsteinn strikað út orðin *austur á hús* sem rituð eru innan gæsalappa á eftir nafninu *Beitarhúsataettur* (BG1:21, sbr. AG:802). Þetta þýðir vafalítið að talað hafi verið um að fara „austur á hús“ þegar farið var á þennan stað.²¹

²⁰ Samkvæmt *Íslenskri orðabók* (2007:966) eru *stampar* (yfirleitt í fleirtölu) staðbundið orð sem merkir ‘lægð eða bolli í landslagi, pyttur’.

²¹ Á öðrum stað í AG stendur *upp á Stall* innan gæsalappa (bls. 799) og tjáði Hallgrímur Pétursson mér að það vísaði í hefðbundið orðfæri: Tveir hjallar heita báðir *Stallur* og var greint á milli með því að tala um að fara *upp á Stall* eða *suður á Stall*.

Annaðhvort hefur Bergsteinn ekki kannast við að svona væri tekið til orða eða ekki skilið hvað þarna var átt við.

Það sem hér var rætt sýnir þörf á ritsstjórn við endurskoðun örnefnaskráa. Útgefandi getur ýmislegt lagt til málanna þótt hann þekki ekki til á svæði.

4.4.2 Úrvinnsla athugasemda

Áður hefur verið minnst á kaflaskiptingar í örnefnaskránni. Í kafla 4.3.3 var sýnt að kaflafyrirsögn hefði fallið niður á leið frá AG um ÖS1 til ÖS2. Þar var um að ræða aðra af þremur fyrirsögnum sem afmarka undirkafla er lýsa ysta hluta jarðarinnar á heiðinni ofan Laxárdalsbrúna (AG:800–802):

- a) Þá er það svæðið af vesturbrún á austurbrún að Ytragili og Kýrgili.
- b) Skálin og suður frá henni að brúnum og að Kýrgili. Kringlugerðisá.
- c) Austan við Kringlugerðisá og norðan Lækja og Kröflugils.

Við gerð ÖS2 féll fyrsta fyrirsögnin einnig niður. Bergsteinn Gunnarsson skrifaði ekki athugasemd við fyrirsögnina í BG1 sem líklega var fyrsta yfirferð hans. Í BG2, sem eru athugasemdir skráðar eftir Bergsteini við hluta af texta ÖS1, er eftirfarandi skráð á spássíu við fyrstu fyrirsögnina: „[...] frá Geitafellshnjúk að norðan, frá Laxárdalsbrúnum að heiðarbrún sunnan Nykurskálar“ (BG2:17). Í ÖS2 (bls. 12) kemur þessi texti alveg í stað upphaflegrar fyrirsagnar, en það er bagalegt því að þar með falla niður upplýsingar um syðri mörk svæðisins sem markast af Ytragili og Kýrgili. Viðbót Bergsteins skýrir ytri mörkin og lýsir nánar hvað átt er við með vestur- og austurbrún, en vafasamt er að hann hafi viljað fella niður syðri afmörkunina.

Fleiri dæmi eru um að ekki hafi verið gætt nógu vel að samhengi örnefnaskrárinnar við úrvinnslu á athugasemdum Bergsteins. Í ÖS1 er eftirfarandi setning: „Kröflugilsás (353) milli Ytra- og Syðra-Kröflugils (354)“ (bls. 21; eins í AG:802). Við þennan stað hefur verið skráð eftir Bergsteini orðið „draga“ aftan við síðasta orðið (BG2:21) og er útkoman í ÖS1: „**Kröflugilsás** (352) aðskilur Ytra- og **Syðra-Kröflugilsdrag** (353)“ (bls. 15). Athugasemd Bergsteins lýtur að staðsetningu *Kröflugilsáss* sem sé ekki á milli *Kröflugilja* heldur *Kröflugilsdraga*. En breytingin í ÖS2 hafði í för með sér að örnefnið *Syðra-Kröflugil* var fellt

niður því að þess var einungis getið í þessari setningu; *Ytra-Kröflugil* hafði verið nefnt fyrr.²² Hallgrímur Pétursson (í samtali) taldi reyndar alveg víst að upphaflega lýsingin væri rétt.

Annað dæmi um vafasama úrvinnslu athugasemda varðar örnefnið *Tappir*. Þetta er staður í Laxá en í kaflanum um hana eru nöfnin talin í landfræðilegri röð frá syðri mörkum jarðarinnar og út eftir. Gunnlaugur Tr. Gunnarsson virðist hafa gleymt að nefna *Tappir* þar sem við átti og er þeim lýst aftast í Laxárkaflanum, á eftir nyrstu örnefnum í ánni við ytri mörk jarðarinnar. Lýsingin var svona í ÖS1:

Tappir (262) fjórar grastappir fram af Fitinni, yzt frá
Kletthólmakílsós að Fitjarkílsós. (ÖS1:17)

Þarna kemur fram hvar Tappir eru, en Bergsteinn stríkar þessa lýsingu út (BG1:17) og síðan er skráð eftir honum viðbótin „tvær nú“ (BG2:17). Í ÖS2 er útkoman: „**Tappir** (260), nú tvær grastappir“ (bls. 12). Ekki er nefnt að tappirnar hafi áður verið fjórar og ekkert er eftir sem bendir á staðsetningu þeirra. Ókunnur lesandi dregur tæplega aðra ályktun en að þær séu við ytri landamerkin að Presthvammi, nokkrum kílómetrum frá réttri staðsetningu.²³

4.4.3 Lítil skrifaravilla dregur dilk á eftir sér

Eins og getið var um í 4.1 leiddi rannsókn á ÖS2 einkum í ljós vafaatriði er lutu að ritstjórn textans. Hér verður þó bent á eitt dæmi um skrifaravillu sem við fyrstu sýn er smávægileg en reynist draga dilk á eftir sér. Ritað er „Kringlugerðisá“ fyrir „Kringlugerðisás“.

Í örnefnaskránni er lýsing á gamalli þjóðleið, svohljóðandi í ÖS1:

Hinn forni vegur milli Húsavíkur og Mývatns lá yfir Kringlugerðisás, um tún á Kringlugerði, suðaustur yfir Selás,
Selásmýri [...]. (ÖS1:21; sbr. AG:802)

Í ÖS2 er samsvarandi texti svohljóðandi:

Hinn forni vegur milli Húsavíkur og Mývatns lá yfir
Kringlugerðisá, þar nefnt Mývetningavað, um Kringlugerði,
suðaustur yfir Selás, Selásmýri [...]. (ÖS2:14)

²² Í neðanmálgrein er þó tilgreint hvernig textinn var í fyrri útgáfu (ÖS2:15).

²³ *Fitin* er tún, áður óslétt graslendi, meðfram Laxá. *Kletthólmakílsós* og *Fitjarkílsós* eru við *utanverða* Fitina en samkvæmt Hallgrími Péturssyni eru *Tappir* út af *sunnanverðri* Fitinni, nálægt svonefndum *Kílarós*. Þetta misræmi kann að vera ástæða þess að Bergsteinn stríkaði lýsinguna út.

Heitið *Mývetningavað* er viðbót frá Bergsteini Gunnarssyni, ritað innan sviga á spássíu í BG1 (bls. 21), án þess að tilgreint sé nákvæmlega hvar það á heima í textanum. Þó má vera ljóst að um er að ræða vað yfir Kringlugerðisá og vera kann að það hafi komið fram í samtali við Bergstein. Í öllu falli hefur þótt rétt að bæta nafninu inn þar sem minnst er á Kringlugerðisá eins og gert er hér að ofan. Gallinn er þó að þarna átti ekki að standa „Kringlugerðisá“ heldur „Kringlugerðisás“. Nýja lýsingin stangast á við staðhætti því að leiðin liggur fyrst yfir Kringlugerðisás, síðan um Kringlugerði og þaðan yfir vaðið á Kringlugerðisá.

4.5 Niðurlag

Í þessum kafla hafa verið skoðuð nokkur dæmi um skrifaravillur og önnur vafaatriði sem ítarlegur samanburður á fyrri útgáfum örnefnaskrárinnar leiddi í ljós. Eins og nefnt var í inngangi kaflans var megintilgangur rannsóknarinnar annars vegar að útbúa grundvallar-texta sem ný útgáfa yrði byggð á og hins vegar að greina breytingar sem gerðar hafa verið á texta örnefnaskrárinnar á milli útgáfnanna. Einnig tel ég að þessi greinargerð um rannsóknina ásamt völdum dæmum sýni fram á gagnsemi þess að fást við textafræði örnefnaskráa, einkum þegar um er að ræða skrár með flókna útgáfusögu. Það er von mín að þessi umfjöllun auki skilning á eðli útgáfna á örnefnaskrá og varpi ljósi á fjölbreytileg alítamál í sambandi við þær. Með hliðsjón af því var gerð tilraun til lauslegrar flokkunar dæma eftir því hvort um var að ræða skrifaravillur (í viðum skilningi) eða það sem kalla mætti ritstjórnarleg alítamál.

5 Ný útgáfa örnefnaskrárinnar

Hér á undan hefur þegar verið rætt nokkuð um aðdraganda þess að ráðist var í gerð nýrrar útgáfu á örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms haustið 2022. Hallgrímur Pétursson frá Árhvammi hafði þá samband við Árnastofnun og vildi koma á framfæri athugasemdum við skrána. Eins og áður var nefnt kom ekki til álita að Hallgrímur semdi nýja skrá frá grunni né heldur að athugasemdir hans yrðu skráðar í sérstakt skjal sem yrði viðauki við útgáfuna frá 1998 (ÖS2). Eftir stóð þá sá kostur, sem rík hefð var fyrir við örnefnasafn, að fella leiðréttingar og athugasemdir inn í fyrri gerð örnefnaskrárinnar. Ekki

þótti hins vegar tækt að nýja útgáfan byggðist á síðustu útgáfu frá 1998 því að komið hafði í ljós að á henni voru ýmsir hnökrar vegna mistaka í fyrri útgáfum auk þess sem vitnisburður Bergsteins Gunnarssonar var ekki auðkenndur frá upphaflegum texta. Ég taldi nauðsynlegt að í nýrri útgáfu yrði unnt að greina uppruna tiltekinna upplýsinga. Því var óhjákvæmilegt að nota nýjar aðferðir við útgáfuna.

Í sem stystu máli var aðferðin við nýju útgáfuna þessi: Til grundvallar var lagður texti vélrits Ara Gíslasonar, elsti varðveitti textinn, og færðar inn í hann leiðréttingar og viðbætur í samræmi við athugasemdir Bergsteins og Hallgríms, eftir því sem við þótti eiga. Þegar um efnislegar breytingar var að ræða voru þær skráðar í sérstaka breytingaskrá. Þessi aðferð reyndist að því leyti farsæl að hún krafðist nákvæms samanburðar vélrits Ara við síðari útgáfur og fundust þá fleiri atriði í textanum sem færð höfðu verið úr lagi í síðari útgáfunum en þau sem sést höfðu í fyrstu skoðun eftir athugasemdir Hallgríms.

Enda þótt texti AG væri lagður til grundvallar voru gerðar á honum efnislegar breytingar á nokkrum stöðum þar sem talið var unnt að endurgera upphaflegan texta Gunnlaugs Tr. Gunnarssonar sem hafði afbakast í uppskrift Ara. Þar að auki er stafsetning og greinarmerkjasetning samræmd í grundvallartextanum eins og venja er í útgáfum á örnefnaskrá. Við þennan þátt vinnunnar var að miklu leyti stuðst við endurritið frá 1977–1981 (ÖS1) sem hafði eins og fyrr sagði einkum þann tilgang að samræma þessa þætti. Yfirleitt var farið eftir þeim breytingum sem þar voru gerðar enda er ÖS1 vel gerð útgáfa þótt finna megi mistök (sjá kafla 4.3). Auk breytinga á stafsetningu og greinarmerkjum var í ÖS1 víða skotið inn smáorðum, oftast samtengingum og tengisögnum, til þess að gera textann læsilegri. Í nýju útgáfunni hefur verið reynt að takmarka slíkar breytingar við staði þar sem setningar væru annars ótækar og ekki var talin ástæða til að auðkenna þær sérstaklega nema í stöku tilvikum og þá með hornklofum.

Þegar nýr grunntexti byggður á AG var tilbúinn stóð eftir frágangur á athugasemdum Bergsteins Gunnarssonar (BG1–3) og Hallgríms Péturssonar. Líkt og sýnd voru dæmi um í síðasta kafla voru athugasemdir Bergsteins ekki ávallt til bóta og lagði ég sem ritstjóri mat á þær. Flestar leiðréttingar, sem ekki voru teknar upp í nýju útgáfuna, snerust um stíl textans, en efnislegar breytingar voru teknar upp nema þegar eitthvað sérstakt mælti gegn þeim. Sumar athugasemdir voru skráðar neðanmáls, einkum þær sem fjölluðu um breytingar á staðháttum og byggingum eftir að Gunnlaugur samdi skrána. Aðrar

voru felldar inn í megingtextann en skráðar í fyrrgreinda breytingaskrá sem ætlað var að fylgja örnefnaskránni. Almennt má segja að sömu viðmið hafi verið notuð við ritstjórn á leiðréttingum og viðbótum frá Hallgrími Péturssyni.

Nýja útgáfan telur 32 síður (án breytingaskrár) og hefst stafrófs-skráin á bls. 22. Fremst er stuttur inngangur um útgáfuna og hefst örnefnalýsingin sjálf á bls. 3. Örnefnum eru gefin hlaupandi númer eins og venja er og hefur aftasta örnefnið númerið 428. Þar að auki er 21 örnefni sem getið er um neðanmáls. Þau fá sama númer og örnefnið sem nefnt er næst á undan í megingtexta að viðbættum bókstaf. Í stafrófsskránni eru því alls 449 tölusett örnefni. Þá eru í skránni 68 neðanmálsgreinar, mun fleiri en tíðkast hefur í örnefnaskrá. Upplýsingum sem þar koma fram fylgja upphafsstafir Bergsteins (BG) eða Hallgríms (HP) þar sem það á við.

Útgáfunni fylgir sérstök breytingaskrá sem er nýjung í útgáfum á örnefnaskrá. Þar er gerð grein fyrir *efnislegum* breytingum á texta þeim sem útbúinn hafði verið á grundvelli vélrits Ara Gíslasonar. Ekki er hins vegar gerð grein fyrir breytingum sem lúta að samræmingu stafsetningar og greinarmerkja. Á fáeinum stöðum er í nýju útgáfunni skotið inn smáorðum til að bæta textann líkt og áður sagði. Innskotin eru stöku sinnum auðkennd með hornklofum en aldrei tilgreind í breytingaskrá. Í megingtexta örnefnaskrárinnar eru línur tölusettar í þeim tilgangi að auðvelt sé að vísa nákvæmlega á blaðsíður og línur úr breytingaskránni. Í skránni er fyrst vísun til blaðsíðu og línu; næst er tilfærður hluti textans sem er breyttur eða er hrein viðbót; þar á eftir fer skáletruð skammstöfun heimildarmanns, BG(1–3) eða HP,²⁴ og hægri hornklofi (]); þá kemur ýmist texti vélrits Ara ásamt blaðsíðutilvísun eða tóamengismerki (ø) ef um er að ræða hreina viðbót. Alls telur skráin 123 atriði og hér fyrir neðan eru sýndar fimm breytingar af bls. 9 í nýju útgáfunni.

9:2–3 Brú þessi er einnig nefnd Syðri-Kílabrú, sbr. Ytri-Kílabrú hér á eftir HP] ø

9:5 Ytrikílar og Syðrikílar skiptast aftur hvorir um sig HP]
Ytrikílar skiptast aftur (AG:795)

9:6 Austurkílar HP] Austurkíll (AG:795)

9:6–7 Kíll er lækurinn sem rennur í gegnum kíllana allt frá Halldórsstaðalág HP] ø

9:12 móinn og fellur út að BG1] kíll sem fellur út á (AG:795)

²⁴ Á einum stað er leiðrétt í samræmi við vitnisburð landamerkjabréfs.

Í elstu gerð örnefnaskrárinnar var oft látið nægja að vísa til staða með samnafni og ritað t.d. „út að vatni“ eða „niður að mýri“. Sumar athugasemdir Bergsteins eru breytingar á samnafni í sérnafn með því að skeyta framan á það forlið örnefnisins. Ákveðið var að taka slíkar breytingar upp í nýju útgáfuna, enda virðast þær almennt til bóta þótt yfirleitt megi ráða af samhenginu að um sé að ræða t.d. *Kringluvatn* eða *Pollamýri*. Stundum hefur samnafnið upphaflega greini, en óþarft virðist að halda greini eftir að búið er að bæta framan á nafnið ákvæðislið og var kosið að fella hann niður í slíkum tilvikum. Slíkar breytingar eru ekki skráðar í breytingaskrá nema í einu tilviki þar sem útkoman er nýtt örnefni, *Birningsstaðafloi*; í vélriti Ara „Flóinn“. Til dæmis er í eftirfarandi málsgrein ritað „Kringluvatni“ í nýju útgáfunni þar sem í AG var „vatninu“ (bls. 801) og í ÖS2 var „Kringluvatninu“ (bls. 13).

Óstangi, þar sem Kringlugerðisá fellur úr Kringluvatni og sveigir vestur, [...]. (ÖKÁ:18)

Ný útgáfa örnefnaskrár Kasthvamms og Árhvamms (ÖKÁ) var birt á vefnum *nafnið.is* í maí 2023. Þá var breytingaskráin sem sagt er frá að framan ekki fullgerð en lokið var við hana samhliða ritun þessarar greinar í ágúst 2025. Henni var þá bætt aftan við örnefnaskrána (ÖKÁ) á *nafnið.is*. Með örnefnaskránni var einnig birt ljósrit af landamerkjaskrá ásamt afritum Hallgríms Péturssonar af tveimur skjölum sem ekki höfðu áður birst opinberlega: a) Skiptagerð Kasthvamms og Árhvamms frá 27. september 1940; afrit af vottuðu endurriti frá 1959. b) Grenjaskrá Péturs Jónssonar (1900–1970) um Kasthvammsheiði ásamt viðbót um nýtt greni sem fannst árið 2020.

6 Niðurlag

Eitt markmið með þessari grein er að vekja á því athygli að örnefnaskrár í örnefnasafni Árnastofnunar (áður örnefnasafni Örnefnastofnunar) eru yfirleitt textaútgáfur. Af því leiðir að þegar slíkar skrár eru tilfærðar sem heimildir má venjulega gera ráð fyrir að byggt sé á textaútgáfum fremur en frumritum örnefnaskráa. Greinin var unnin upp úr efnivið sem varð til við gerð endurskoðaðrar útgáfu á örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms sem ég lauk að mestu við veturinn 2022–2023. Í ljósi nokkurra ára

reynslu af starfi umsjónarmanns örnefnasafns taldi ég ekki unnt að fylgja að öllu leyti aðferðum sem fram að því höfðu tíðkast við endurskoðun örnefnaskráa. Úr varð að gerðar voru tilraunir með ákveðnar nýjungar í þeim tilgangi að bæta úr göllum á hefðbundnu aðferðunum. Aðfinnslur mínar við margar endurskoðaðar örnefnaskrár lutu einkum að tvennu: Annars vegar að í þær vantaði oft efni úr eldri skrá og hins vegar að ekki væri auðkennt í þeim hvað ætti rætur að rekja til ólíkra heimildarmanna.²⁵

Líkt og fram hefur komið er afar lítið til á prenti um útgáfustarf við örnefnasafn en í greininni var reynt að skýra lauslega frá tilurð starfsins og rekja það litla sem þó hefur verið skráð um útgáfuaðferðirnar. Að auki hefur hér verið rakin margslungin útgáfusaga örnefnaskrár Kasthvamms og Árhvamms með það fyrir augum að gott sýnidæmi gæti varpað ljósi á hvers eðlis útgáfur á örnefnaskrá og geta verið og sömuleiðis á ýmis álitamál og vandamál sem þeim eru tengd. Þessi örnefnaskrá er að grunni til höfundarverk ákveðins manns, Gunnlaugs Tr. Gunnarssonar, bónda í Kasthvammi, samin um 1960. Frumrit hans var skrifað upp skömmu síðar og lá sú uppskrift til grundvallar þegar skráin var næst endurrituð um tveimur áratugum síðar, enda frumritið líklega þá þegar týnt. Að öðrum 20 árum liðnum, eða hér um bil, var skráin síðan endurskoðuð á grundvelli yngra endurritsins og gerðar á henni margvíslegar efnislegar breytingar. Rannsóknin leiddi í ljós að í tengslum við sérhvert þessara skrefa má finna dæmi um vafasamar breytingar á textanum.

Textaútgáfur örnefnaskráa eru afurð útgáfustarfs sem fór fram við örnefnasafn frá lokum sjöunda áratugarins og fram á þessa öld og fólst í því að færa heimildir úr mörg þúsund handritum af ýmsum gerðum í aðgengilegar textaútgáfur. Án þessa mikilvæga starfs væri miðlun safnsins í skötulíki miðað við það sem raunin er í dag (sjá *nafnið.is*). Auk þessa varð á sama tíma mikið ágengt við söfnun nýrra heimilda því að nýjar, endurskoðaðar og endursamdar örnefnaskrár skipta einnig þúsundum. Víst er að ekki hefði tekist að áorka jafnmiklu og raun ber vitni nema með því að huga að skynsamlegu jafnvægi á milli nákvæmni í vinnubrögðum og vinnuhraða. Í því sambandi er rétt að árétta að fyrri útgáfur örnefnaskrár Kasthvamms og Árhvamms, sem hér hefur verið fjallað um (endurrit Örnefnastofnunar frá 1977–1981 og endurskoðuð útgáfa Örnefnastofnunar frá 1998), eru í heild vel

²⁵ Þetta sýnir þörf á því að sem flest handrit í örnefnasafni verði ljósmynduð til að auðvelda miðlun þeirra við hlið útgefna örnefnaskráa, svo sem á vefnum *nafnið.is*.

úr garði gerðar enda þótt í þessari grein hafi aðallega verið bent á hnökra á þeim.²⁶

Heimildir

2. *Íslenska sögubíngið 30. maí – 1. júní 2002. Ráðstefnurit 1–2. 2002.* Erla Hulda Halldórsdóttir (ritstj.). Reykjavík: Sagnfræðistofnun Háskóla Íslands, Sagnfræðingafélag Íslands, Sögufélag.
- Aðalfundur 1920 = Skýrsla I. Aðalfundur hins íslenska Fornleifafélags 1920. Í: *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1920*, bls. 39–40. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.
- Aðalfundur 1934 = Skýrslur III. Aðalfundur 1934. Í: *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1933–1936*. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja, 1936.
- AG = Örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms í vélriti Ara Gíslasonar. ÖRN ab 6608. Örnefnasafn Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
- Ari Gíslason. 1987. Skýrsla um örnefnasöfnun Ara Gíslasonar (óútgefin). Örnefnasafn Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
- Ársfundur 1918 = Skýrsla I. Ársfundur hins íslenska Fornleifafélags 1918. Í: *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1918*, bls. 36. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.
- BG = Athugasemdir Bergsteins Gunnarssonar við ÖS1. ÖRN ab 6608 og aa 6608. Örnefnasafn Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
- DI = *Diplomatarium Islandicum – Íslenskt fornbréfasafn 1–16*. Kaupmannahöfn og Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1857–1972.
- Hallgrímur Pétursson. 2024. *Árhvammur. Brot af búskaparsögu 1939–2016*. 2. endurskoðuð útgáfa. Kópavogur.
- Íslensk orðabók*. 2007. 4. útg. Möður Árnason (ritstj.). Reykjavík: Edda.
- Kortasjá*. <https://kortasja.lmi.is/>. Náttúrufræðistofnun (sótt í mars 2026).
- Kristján Eldjárn. 1944. Örnefnaskráning U. M. F. *Skinfaxi* 35(1):34–39.
- Kristján Eldjárn. 1963. *Hundrað ár í Þjóðminjasafni*. Reykjavík: Menningarsjóður.
- Kuhn, Hans. 1951. Vestfirzki örnefni. Í: *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1949–1950*, bls. 5–40. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.
- Nafnið.is*. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum (sótt í mars 2026).

²⁶ Við ritun þessarar greinar tveimur árum eftir birtingu nýju útgáfunnar hafa komið í ljós dæmi í henni sem betur hefðu mátt fara. Til að mynda hafa á tveimur stöðum verið teknar upp í megintexta útgáfunnar leiðréttingar Bergsteins Gunnarssonar á tölu nafnmynda, *Húsabrekka* og *Garðsendapollar* (í stað *Húsabrekku* og *Garðsendapollur* í AG), án þess að getið sé um hinar myndirnar. Einnig er nafnið *Klif* fellt niður í útgáfunni þótt það komi tvisvar fyrir í elstu gerðinni (AG). Á öðrum staðnum leiðrétti Bergsteinninn í *Klifbrekka*, á hinum í *Klifsklappir*, og var í báðum tilvikum farið eftir athugasemdum hans. Eðlilegt hefði verið að geta nafnmyndanna *Húsabrekku*, *Garðsendapollur* og *Klif* í örnefnaskránni. Bót í máli er að nöfnin eru öll í meðfylgjandi breytingaskrá.

- Skýrsla um Þjóðminjasafnið 1956. Í: Kristján Eldjárn (ritstj.). *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1956–1957*, bls. 145–148. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.
- Skýrsla um Þjóðminjasafnið 1966. Í: Kristján Eldjárn (ritstj.). *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1967*, bls. 125–140. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.
- Skýrsla um Þjóðminjasafnið 1967. Í: Kristján Eldjárn (ritstj.). *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1968*, bls. 112–134. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.
- Skýrsla um Þjóðminjasafnið 1968. Í: *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1969*, bls. 140–164. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.
- Skýrsla um Þjóðminjasafnið 1969. Í: *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1970*, bls. 127–146. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.
- Þórhallur Vilmundarson. 1972. *Leiðbeiningar um örnefnaskráningu*. Reykjavík: Örnefnastofnun Þjóðminjasafns.
- Þórhallur Vilmundarson. 1980. Frá Örnefnastofnun: Yfirlit yfir starfsemi Örnefnastofnunar Þjóðminjasafns 1969–1978. *Grímnir* 1:50–54.
- Þórhallur Vilmundarson. 1983. Frá Örnefnastofnun: Yfirlit yfir starfsemi Örnefnastofnunar Þjóðminjasafns 1979–1981. *Grímnir* 2:48–50.
- ÖKÁ = Örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms í endurútgáfu 2023. Breytingaskrá bætt við 2025. Örnefnasafn Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <https://nafnid.is/ornefnaskra/38927/pdf> (sótt í ágúst 2025).
- Örnefnasjá. <https://ornefnasja.lmi.is/>. Náttúrufræðistofnun (sótt í mars 2026).
- ÖS1 = Örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms í endurriti frá 1977–1981. ÖRN Ab 6608. Örnefnasafn Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
- ÖS2 = Örnefnaskrá Kasthvamms og Árhvamms í endurskoðaðri útgáfu frá 1998. ÖRN Aa 6608. Örnefnasafn Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <https://nafnid.is/ornefnaskra/20310/pdf> (sótt í ágúst 2025).
- Örnefnasafn. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.

Lykilorð

örnefni, örnefnasöfnun, örnefnaskrár, textaútgáfur, textafræði

Keywords

place names, place-name collection, place-name registers, text editions, philology

Abstract

Place-name collectors working with informants, or the informants themselves, are the authors of place-name registers in the Icelandic Place-Name Collection. The original manuscripts are not made available to users. Instead, users see copies in which the

original text has undergone changes to a greater or lesser extent, often involving the standardisation of spelling and punctuation, but also, in many cases, substantive revisions. This article discusses, for the first time, the editorial work involved in preparing these copies. It provides an overview of the history of the Place-Name Collection and critically examines the editorial work carried out in connection with it. A detailed philological study of editions of the place-name register of Kasthvammur and Árhvammur, a double farm in Laxárdalur in Suður-Þingeyjarsýsla, provides insight into this editorial work. The study was undertaken in preparation for a new revised edition of the register, whose original manuscript is lost. Earlier editions of the register were meticulously collated, and the study also addressed traditional philological questions such as the date of writing and authorship of the register. The article also includes an account of the new edition of the place-name register of Kasthvammur and Árhvammur.

Aðalsteinn Hákonarson

rannsóknaraðjunkt

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum

Eddu, Arngrímsgötu 5, IS-107

adalsteinn.hakonarson@arnastofnun.is